

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Katedra sociální práce

Obor sociální práce

Měření zátěže formálních pečovatелů v domovech pro seniory

Measuring burden of formal caregivers in nursing homes

Autoreferát disertační práce

Autorka: PhDr. Lenka Monschizadeh-Tehrany

Školitelka: PhDr. Hana Janečková, Ph.D.

Praha 2023

Úvod

Stárnutí populace a změny v demografické struktuře jsou již velmi dobře známým globálním jevem i celospolečenskou výzvou. Podle odhadů Českého statistického úřadu bude u nás v roce 2060 o milion více seniorů než dnes (ze současných 2,2 milionu na 3,2 milionu) (ČSÚ, 2018). Tento demografický vývoj spolu s pravděpodobným výskytem kognitivních poruch ve stáří bude mít dopad na stát, na poskytovatele sociálních služeb, ale i na seniory a jejich rodiny. Vzhledem k tomu je sektor sociálních služeb dlouhodobě pod tlakem nezbytných změn a s tím spojenými rostoucími náklady. Navíc potřeba pobytových služeb pro seniory se bude nadále zvyšovat, což povede mimo jiné k poptávce po kvalifikovaných odborných pečujících profesích, kterých je již nyní nedostatek v celosvětovém měřítku. V České republice pracuje v domovech pro seniory a v domovech se zvláštním režimem téměř 25 000 pracovníků v sociálních službách, tj. 59 % všech pracovníků v pobytových sociálních službách (Dvořáková, 2022).

Kromě určených legislativních požadavků na kompetence pracovníků v přímé obslužné péči je tato profese vystavena požadavkům klientů nebo jejich rodinných příslušníků i požadavkům ze strany zaměstnavatelů. Je proto nezbytné zvýšit prestiž pečovatelské profese a zlepšit podmínky pro její výkon, aby bylo možné zlepšit a udržet kvalitu poskytovaných služeb a předcházet u nich syndromu vyhoření. Jednou z možností, jak na tuto problematiku upozornit a zlepšit pracovní podmínky formálních pečovatelů, je zjistit a objektivizovat míru jejich zátěže. V zahraniční literatuře se již objevují výzkumy, které mapují zátěž či stres profesionálních pečovatelů. Tuto profesi však obvykle označují pojmem formální pečovatelé. Z tohoto důvodu (i z jiných zmíněných v teoretické části této práce) je daná disertace zaměřena na profesi formálních pečovatelů, s důrazem na pracovníky v sociálních službách, kteří tvoří převážnou většinu profesionálních pečovatelů pracujících jako zaměstnanci institucí poskytujících sociální službu.

V České republice chybí systematický přístup k posuzování zátěže formálních pečovatelů. Dosavadní výzkumy byly zaměřeny převážně na měření pečovatelské zátěže rodinných příslušníků neboli neformálních pečujících. Aby bylo možné měřit zátěž formálních pečovatelů, je třeba tuto zátěž nejprve definovat a popsat kritéria, podle kterých ji lze identifikovat, což je jedním z cílů předkládané disertace.

1 Teoretická východiska

1.1 Formální (profesionální) pečovatelé – teoretická konceptualizace pojmu

Pečovatel je v obecném významu ten, kdo podporuje a pomáhá (poskytuje přímou péči) druhým, kteří z důvodu svého zdravotního nebo psychického stavu nemohou, nebo nedovedou vykonávat běžné denní činnosti vedoucí k vlastní samostatnosti a soběstačnosti. Při zaměření na péči o seniory se lze v odborné literatuře obvykle setkat s rozdělením pečovatelů na dva základní typy – formální a neformální.

Neformální pečovatel je definován jako osoba, jež poskytuje primární pomoc při činnostech denního života částečně nebo zcela závislé osobě a jejímu bezprostřednímu okolí (Kurucová, 2016). Obvykle se považuje za pečovatele rodinný příslušník, který

pečuje o svého blízkého bezplatně neboli poskytuje péči jako „práci z lásky“ (Jeřábek, 2009). Naopak formální pečovatel se podle odborné literatury obvykle týká profesí, které se zabývají poskytováním přímé profesionální péče o klienty a jejichž vykonavatelé jsou za tyto služby placeni (Czuba, 2015; Gitlin a Hodgson, 2018).

V české literatuře, v legislativě i v odborné praxi se používá několik pojmů, které lze vnímat jako synonyma k pojmu formální pečovatel – pracovník v sociálních službách, pracovník přímé péče, profesionální pečovatel či ojedinele ošetřovatel (Holasová, 2020; Bruštková, 2017; Nováková, 2008). Legislativní ukotvení (regulaci) profese formálních pečovatelů současné zákony nedefinují. Teoretický pojem „formální pečovatel“ lze pro účely této práce odvodit ze zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, popřípadě ze zákona č. 96/2004 Sb. o nelékařských zdravotnických pracovnících. Tyto zákony definují profese, které by mohly být podřazeny pod obecný pojem „formální pečovatelé“. Tento pojem bude tedy chápán jako teoretický konstrukt, který může být použit pro zmapování společných rysů různých pečujících povolání, jejich charakteristik, společenského ohodnocení, prestiže, podmínek jejich výkonu, nároků na kvalifikaci nebo rizik spojených s jejich výkonem.

Výzkumným souborem v předkládané disertaci jsou pracovníci v sociálních službách v domovech pro seniory, tudíž se tato kapitola dále věnuje jejich kvalifikaci definované dle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, potřebného vzdělání k výkonu této profese (i jejich možné reformy odborné způsobilosti), včetně požadovaných kompetencí a požadavků a popisuje i jejich finanční ohodnocení.

1.2 Konceptuální pojetí zátěže a stresu u formálních (profesionálních) pečovatelů

Slovo zátěž má v odborné literatuře několik podob. Kurucová (2016, s. 20) definuje ve své knize pojem zátěž jako „*nadřazený pojem pro různé psychické stavy, projevy zátěžových faktorů v oblasti somatických a psychických funkcí a ve změnách struktury a dynamiky činností, které vyvolávají zátěžové situace*“. Zátěžové situace nejsou čímsi v principu nežádoucím. Naopak se dá říci, že mobilizují organismus, podněcují člověka k učení a k hledání nových cest, vedou ho k vyšším výkonům, zároveň však za určitých okolností se stávají zdrojem nežádoucích stavů a reakcí (Sigmund, 2014).

Pojem zátěž je často v psychologii zaměňován s pojmem stres. Podle Mlčáka (2005) se stres obvykle užívá jako univerzální pojem, kterým se označuje jakákoli zátěž a také kterákoliv část stresové reakce. Někteří autoři však nepovažují tato slova za synonyma a nacházejí mezi nimi podstatné rozdíly. Například Hladký a Žídková (1999) vysvětlovali pojem stres jako nepřiměřenou úroveň zátěže, která není člověkem zvládnána. Pojem stres vymezuje krajní formy zátěžových stavů, v nichž ohrožení života nebo integrity jednotlivce vyžaduje mimořádnou aktivaci autoregulačních, někdy i externích záchranných systémů.

Psychologickou koncepci stresu nejvýstižněji vyjádřili Lazarus a Folkmanová (1984, s. 19) jako „*specifický vztah mezi osobou a prostředím, který podle hodnocení osoby klade příliš náročné požadavky překračující její možnosti a ohrožující její zdraví*“. Tato definice zdůrazňuje vztah osoby a prostředí ve stresové situaci a zahrnuje náročné

požadavky prostředí.

Koncepty zátěže a stresu nelze tedy od sebe důrazně rozdělit, ale lze je chápat jako na sebe navazující nebo navzájem propojené koncepty, které obsahují pracovní psychosociální stresory. Kapitola se tedy dále věnuje definici zátěže formálního pečovatele a jejich možnými druhy, které jsou rozděleny na zátěž psychickou, fyzickou, sociální a pečovatelskou.

1.3 Měřicí škály

V třetí kapitole jsou prezentovány použité měřicí škály. Jejich volba k použití v rámci disertačního výzkumu je u každého měřicího nástroje vysvětlena jednotlivě.

Areas of Worklife Survey (AWLS škála)

V rámci prevence syndromu vyhoření se Leiter a Maslach (2003) zaměřili na dopady organizační kultury a vypracovali metodu, která umožní určit faktory vedoucí k možnému vzniku syndromu vyhoření zaměstnance. Výsledkem jejich úsilí se stal dotazník nazvaný Přehled oblastí pracovního života (Areas of Worklife Survey – dále jen AWLS), kterým se zjišťuje, jak pracovník vnímá 6 oblastí svého pracovního života: pracovní vyčerpání, kontrola nad vlastní prací, ocenění práce, vztahy v organizaci, spravedlnost v organizaci a hodnoty zastávané organizací, jejími členy a jednotlivcem (Štegmannová et al., 2013). Každá oblast obsahuje několik výroků, celkem 29 výroků. Respondenti tyto výroky hodnotí dle toho, jak se daný výrok shoduje s jeho osobní zkušeností z pracoviště (Leiter a Maslach, 2003; Havrdová et al., 2010).

Professional Care Team Burden (PCTB škála)

Škála PCTB je měřicím nástrojem, který vznikl jako cíl výzkumné studie, která měla vytvořit stručný a praktický nástroj pro měření různých aspektů zátěže v týmech formálních pečovatelů v domovech pro seniory. Dle autorky Stefanie Auer (2015) lze v literatuře identifikovat tři hlavní koncepce zdrojů zátěže formálních pečovatelů. Jako první lze určit subjektivní faktory zátěže, za které jsou odpovědné vnitřní individuální faktory, jako je struktura osobnosti, životní zkušenosti, motivace, postoje k osobám s demencí, vzdělání a životní situace (Kleinman et al., 2004). Za druhé to jsou objektivní faktory zátěže, které souvisejí s příznaky onemocnění klienta (např. problémové chování a úbytek behaviorálních a psychosociálních funkcí u osob s demencí) (Miyamoto et al., 2010). Třetí kategorie jsou strukturální neboli organizační faktory zátěže související s pracovními podmínkami, jako je zvedání těžkých břemen, problémy s vybavením a prostory (ergonomická zátěž), časová tíseň (včetně administrativní zátěže), ale i organizační kultura (Zimmerman et al., 2005).

PCTB škála obsahuje 10 otázek, které jsou rozděleny do tří kategorií – strukturální (organizační), objektivní a subjektivní zátěž. Dosud byla tato škála validizována např. v Rakousku (Auer et al., 2015) a v Turecku (Kalanlar a Kuru Alici, 2020). Překlad do českého jazyka vznikl v rámci projektu DEMDATA (Auer et al., 2017) pod vedením Ivy Holmerové a Stephanie Auer, která měřicí nástroj vyvinula. Česká verze však nebyla dosud dostatečně statisticky validizována.

Perceived Stress Scale (PSS škála)

Nejpoužívanější metodou k měření množství vnímaného stresu je Perceived Stress Scale (PSS), škála vnímaného stresu navržená Cohenem, Kamarckem a Mermelseinem (1983). Škála PSS je určena pro stanovení nespecifického vnímaného stresu v etiologii nemocí a behaviorálních poruch. V současné době se nejčastěji používá zkrácená desetipoložková verze, neboť i přes zkrácení své délky umožňuje hodnocení množství vnímaného stresu s výbornými psychometrickými vlastnostmi, a ve srovnání s původní verzí má dokonce lepší faktorovou strukturu a lehce vyšší vnitřní reliabilitu (Cohen a Williamson, 1988). PSS škála byla také vybrána k ověření diskriminační validity PCTB škály (Auer et al., 2015), a proto byla tato škála pro účely empirické části této disertace použita. Byl využit překlad české verze PSS 10 (Figalová, 2019), který byl poprvé validizován na české podmínky v roce 2018 (Bursíková Brabcová a Kohout, 2018).

2 Výzkumná část

2.1 Cíle výzkumu

Jedním z obecných cílů této disertace je deskripce konceptu zátěže formálního pečovatele (pro účely této disertace se jedná o profesi pracovníka v sociálních službách v přímé obslužné péči v pobytové službě domov pro seniory), jeho definice, druhy zátěže a jejich možné měření prostřednictvím zvolených teoreticko-metodologických nástrojů.

Sekundárním cílem je prozkoumat charakteristiky cílové skupiny formálních pečovatelů v domovech pro seniory v České republice, které mohou poukázat na možnou zátěž, stres a další faktory ovlivňující kvalitu pracovního života. Tyto výstupy budou zároveň doplněny o výsledky zahraničních výzkumů, jež jsou vhodné pro definovanou cílovou skupinu pečovatelů. Získané výsledky budou probrány v diskusní části včetně stanovení hlavních kritických momentů současné profese pracovníků v sociálních službách.

Dalším z cílů práce je ověření využitelnosti měřicího nástroje Professional Care Team Burden (dále jen PCTB) a zjištění jeho validity a reliability v českých podmínkách. Využitelnost měřicího nástroje na vzorku české populace pracovníků v sociálních službách v domově pro seniory (ani jiné profese či odbornosti) zatím nebyla dle dostupné literatury provedena. Implikace tohoto nástroje má přesah zvláště v jeho praktickém přínosu, kdy tento validizovaný nástroj může sloužit jako první krok k dialogu pro zlepšení pracovního prostředí, ať už jako primární podklad při manažerské intervizi, nebo jako měřicí nástroj pro srovnání českých a zahraničních organizací a poskytovatelů služeb dlouhodobé péče.

Na základě poznatků vyplývajících z teoretické části práce byl stanoven výzkumný problém a pracovní hypotézy, jež se týkají platnosti instrumentu PCTB škály v závislosti na instrumentech PSS a AWLS.

Zkoumaným výzkumným problémem je zátěž formálních pečovatelů v domovech pro seniory a možnosti jejího měření pomocí vybraných měřicích nástrojů.

Výzkumný problém je možné specifikovat pomocí následujících výzkumných otázek:

1. Jaké oblasti pracovního života nejvíce ovlivňují výši zátěže a stresu formálních pečovatelů?
2. Jaké charakteristiky domovů pro seniory nejvíce ovlivňují výši zátěže a stresu formálních pečovatelů?
3. Jaké sociodemografické charakteristiky formálních pečovatelů nejvíce ovlivňují výši jejich zátěže a stresu?

2.2 Základní charakteristika a metodologie výzkumu

Vzhledem k zaměření této práce na mapování zátěže formálních pečovatelů v domovech pro seniory a na validizaci měřicího nástroje PCTB se logicky jevil vhodnější kvantitativní přístup než kvalitativní. Zvolená metoda probíhala formou průřezového dotazníkového šetření.

Dotazník zadávaný respondentům se skládal ze tří měřicích nástrojů, které byly blíže popsány v teoretické části této disertace a zároveň byly definovány jako zásadní teoretické koncepty pro zodpovězení výzkumného problému:

- Oblasti pracovního života – The Areas of Worklife Survey;
- Zátěž formálních pečovatelů – The Professional Care Team Burden Scale;
- Vnímání pracovního stresu – The Perceived Stress Scale.

Dotazník byl dále doplněn jedenácti otázkami. Šest otázek bylo zaměřeno na demografické údaje respondentů (pohlaví, věk, vzdělání, rodinný stav, počet nezaopatřených dětí a počet let praxe v oboru a v dané organizaci). Zbylé otázky zjišťovaly informace o vztahu respondentů k práci a zaměřovaly se na spokojenost s prací, motivaci v dané organizaci a zatěžující pracovní oblasti identifikované v rámci předchozího výzkumu (Holasová, 2019), včetně úmyslu odchodu z práce. Výsledná podoba dotazníku je uvedena v příloze disertační práce.

Sběr dat probíhal v období 10. 1. 2022 – 17. 4. 2022 a byl rozdělen do pěti fází. Do výzkumu byly zařazeny dotazníky od 424 respondentů pracujících v domovech pro seniory na pozici pracovníka v sociálních službách. Jiné odbornosti (zdravotní personál, sociální pracovník, fyzioterapeut) nebyly do souboru zahrnuty z důvodu zvýšení reprezentativity základního souboru. Získaná data byla analyzována prostřednictvím statistického softwaru IBM SPSS 27 a Statistics a byla podrobena statistickým analýzám prvního, druhého a třetího stupně, které jsou popsány důkladněji níže.

Před začátkem analýz bylo nutné překódovat sesbíraná data (varianty odpovědi u použitých proměnných), jelikož odpovědi byly uvedeny slovně, nikoliv numericky. Veškeré proměnné tak byly překódovány na odpovídající numerické hodnoty v měřicích nástrojích (na škále AWLS 1–5, u PCTB a PSS na škále 0–4, včetně překódování reverzně položených otázek) a u doplňujících otázek (viz finální podoba dotazníku v příloze disertace).

Před provedením dále uvedených analýz byly určité proměnné upraveny. Pro možnou práci se škálami PCTB a PSS bylo potřeba je zprůměrovat, tj. vytvořit novou proměnnou, která každému respondentovi přiřadila průměrnou hodnotu z deseti položek daného měřicího nástroje. Totéž bylo provedeno i se škálou AWLS. V této škále bylo vytvořeno 6 nových proměnných pro každou pracovní oblast zvlášť, tzn. hodnotu pro každého respondenta tvoří pak průměr z výroků vztahujících se k dané oblasti. Některé položky byly reverzní, ty jsou však již v datech zapsány opačně. V rámci překódování jednotlivých AWLS oblastí došlo k odstranění šesti otázky z průměru položky AWLS „spravedlnost“, díky níž došlo ke zkrácení výsledků. Po jejím odstranění se zvedla vnitřní konzistence z původních 0,12 na 0,5.

Psychometrické ověření validity PCTB škály

Při psychometrickém ověření validity PCTB škály byla použita Pearsonova korelace a faktorová analýza. Pro provedení faktorové analýzy bylo využito rotace VARIMAX stejně jako v původní a turecké verzi PCTB škály. Před provedením faktorové analýzy byly ověřeny její předpoklady (anti-image matice, KMO a Bartlettův test), které byly dodrženy.

Korelace a analýza rozptylu u použitých měřicích nástrojů

Dále bylo u analýzy vztahů využito Spearmanova korelačního koeficientu mezi instrumenty PCTB, PSS a AWLS. Pro porovnání průměru skóre mezi použitými škálami byla vybrána analýza rozptylu pomocí T-testu a ANOVA. T-test srovnává průměry dvou skupin a ukazuje, zdali se statisticky liší. T-test je konstruován pro situaci, kdy jedna skupina je vystavena působení nějakého činitele, zatímco ve druhé toto působení chybí. Po změření výsledku se srovnávají prostřednictvím T-testu průměry obou skupin, a pokud je nalezen statisticky signifikantní rozdíl, znamená to, že je zapříčiněn působením daného činitele.

Při srovnávání průměrů je k dispozici více skupin, např. jak se liší míra stresu a zátěže podle všech věkových skupin nebo podle vzdělání. Pro více skupin se používá analýza rozptylu (*Analysis of variance*), často zkracovaná jako ANOVA (Mareš et al., 2015).

Regresivní analýza

Na závěr analýzy dat byl pro lineární regresivní analýzu prediktorů použitých měřicích nástrojů (PCTB, PSS a AWLS) zvolen každý nástroj jako závisle proměnná. „*Regresivní analýza je statistická metoda využívaná v situacích, kdy se zkoumá závislost jedné proměnné (tzn. jedna z použitých škál) na jedné nebo více proměnných.*“ (Hendl et al., 2022, s. 489)

Sledovat analyticky vztahy mezi dvěma proměnnými způsobuje v sociálně-vědním výzkumu velmi často zjednodušení reality. Sociální svět je charakteristický provázaností jednotlivých proměnných a jejich vzájemným působením, multideterminací. Velmi účinnou metodou pro analýzu vztahů mezi sadou nezávisle proměnných a jednou závisle proměnnou je vícenásobná lineární regrese. Aby tedy použitá analýza byla odpovídající

pro zjištění prediktorů zátěže a stresu, je vícenásobná regresivní analýza zkoumána skrze modely, které obsahují několik nezávisle proměnných (např. vnímaný zdravotní stav, věk, počet let v organizaci a v oboru).

Před provedením regrese bylo potřeba ověřit její předpoklady, tedy zda lze regresi na daném souboru provést. Pro dané kategorické proměnné se používají pouze dva z běžných předpokladů, a sice homoskedasticita¹ a neexistence multikolinearity². Oba předpoklady byly ověřeny a dodrženy.

2.3 Výsledky výzkumu

Jedním z hlavních výzkumných cílů byla teoretická konceptualizace formálních pečovatелů a jejich možné zátěže. Tato konceptualizace měla za cíl komplexní popis dané profese, které se dosud v českých výzkumech a obecně v oboru sociální práce nevěnuje dostatečná pozornost. Z této konceptualizace byla v rámci disertace sestavena definice zátěže formálních pečovatелů jako nesoulad mezi požadavky a nároky na jedné straně, které vyplývají z poskytování péče u nesoběstačného seniora (vč. požadavků od rodinných příslušníků a zaměstnavatele), a mezi zodpovědností a odbornou znalostí pracovníka v sociálních službách pracujícího v domově pro seniory na straně druhé.

Dalším výzkumným cílem byla validizace měřicího nástroje Professional Care Team Burden Scale. Tato verze škály dle analýzy dat splňuje kritéria platnosti a spolehlivosti a je vhodná pro hodnocení zátěže formálních pečovatелů. Celková reliabilita české verze PCTB škály ($\alpha = 0,601$) je nižší než rakouská ($\alpha = 0,785$) a turecká verze ($\alpha = 0,752$), nicméně ukazuje uspokojivou vnitřní konzistenci. Faktorová analýza potvrdila tři dimenze měřicího nástroje, tedy organizační, subjektivní a objektivní zátěž.

Psychometrické charakteristiky české verze PCTB škály (12,21; SD \pm 3,995) se zásadně neliší od původního rakouského instrumentu. Jak již bylo zaznamenáno výše u vlastností PCTB škály, liší se pouze průměrný skóre vnímaného stresu, který je u českého souboru výrazně vyšší (17,81; SD \pm 6,0) než u rakouského souboru, kde činil 13,0 (\pm 5,9). Zjištěné rozdíly ve vnímání stresu jsou dále komentovány v diskusní části disertace.

Měřicí nástroj PCTB může pomoci reflektovat narůstající množství zátěže u pomáhající profese poskytující péči o seniory, a tak jeho využití ve výzkumech bude stále smysluplné a potřebné. Další výzkum měřicího nástroje PCTB by měl rozšiřovat možnosti jeho užití v různých profesích (mezi ostatními profesemi formálních pečujících) a mohl by se kombinovat s dalšími konstrukty zaměřujícími se na podobnou oblast, jako je například stres, syndrom vyhoření, resilience.

Z analýzy dat byly zároveň zodpovězeny výzkumné otázky. Tyto otázky byly zkoumány skrze položené pracovní hypotézy, které poukázaly na určité proměnné, jež mohou přiblížit vnímání zátěže profesionálních pečovatелů.

¹ Homoskedasticita by se dal volně přeložit zřejmě jako stejnorodost. Podstatou tohoto testu je tedy ověření, že rezidua mají stejný konstantní rozptyl (Hebák et al., 2005).

² Použité nezávisle proměnné v regresi by neměly být mezi sebou příliš vysoce korelovány. Pokud v datech existuje multikolinearita, výsledky regrese jsou nespolehlivé. Její neexistence tedy zvyšuje spolehlivost regrese (Hebák et al., 2005).

Při zodpovězení první výzkumné otázky, jež zjišťovala zatěžující pracovní oblasti, se ukázalo, že formální pečovatelé, kteří dosahují nízkého souladu s oblastmi pracovního života v měřicím nástroji AWLS, pociťují vyšší zátěž i vyšší stres. Jako zásadní oblasti se ukázaly vytíženost pečovatelů (tedy vysoká intenzita práce a pocity únavy) a vztahy na pracovišti.

V odpovědích na druhou výzkumnou otázku, která zkoumala charakteristiky domova pro seniory, se potvrdila hypotéza, že formální pečovatelé pracující v soukromých zařízeních prožívají vyšší stres a zátěž než formální pečovatelé pracující v neziskových zařízeních. Kapacitní velikost domova pro seniory nebyla potvrzena jako ovlivňující charakteristika.

Třetí výzkumná otázka zjišťovala, jaké sociodemografické charakteristiky respondentů ovlivňují míru naměřeného stresu a zátěže. Jako prediktor ke zvyšování míry pociťované zátěže se ukázal subjektivní zdravotní stav, u pociťované míry stresu byl zjištěn zdravotní stav a věk respondenta. Jiné charakteristiky pečovatelů nebyly ověřeny jako ovlivňující.

Poznatky získané výzkumem byly dány k dispozici spolupracujícím zařízením, které se zúčastnily výzkumu a projevíly o výsledky zájem. Tyto výsledky mohou dále posloužit jako podklad k diskusi středního a vyššího managementu nebo mohou být použity jako návrh na opatření ke zkvalitňování pracovního života zaměstnanců prostřednictvím prevence zátěže pečovatelů a zlepšování jejich pracovních podmínek. Předpokladem jsou zvláště praktické dopady na chod organizace ve formě adekvátnějšího harmonogramu práce, vzdělávání zaměstnanců s vhodnějším zaměřením na zjištěné nedostatky (oblasti k rozvoji), což zároveň povede ke zlepšení kvality poskytované péče.

3 Závěr

Tato disertační práce dokládá již profesně známé skutečnosti, které však dosud nebyly komplexně popsány a výzkumně podloženy. Tyto skutečnosti potvrzují, že současný stav profese pracovníků v sociálních službách v přímé obslužné péči v domovech pro seniory je tristní. Tato náročná profese, včetně požadavků s ní spojených (ať už se jedná o kompetence, znalosti, vzdělání, empatii, laskavost, lidskost a další osobnostní nároky), není společensky uznávaná ani dostatečně finančně ohodnocená. Navíc tato profese přináší psychickou a fyzickou zátěž, na kterou zaměstnavatelé nedokážou včas reagovat preventivními opatřeními (obvykle z finančních důvodů) ani nezvládnou zajistit rozsáhlou nabídku benefitů pro podporu svých zaměstnanců.

Zároveň při vysoké poptávce po této profesi je potřeba přenastavit současné podmínky, aby byla pro zájemce více atraktivní. Například legislativně ukotvit možnost dřívějšího odchodu do důchodu, zvýšit vstupní práh do sociálních služeb (v ideálním případě zavést podmínku dokončení kvalifikačního kurzu před vstupem do sociálních služeb nebo alespoň základní část kurzu) a případně upravit podmínky pro vstup do sociálních služeb (upravit podmínku čistého trestního rejstříku, flexibilnější možnosti pracovní doby).

Tato disertační práce si stanovila za neformální cíl zvýšit povědomí o práci formálních pečovateli a přispět alespoň malým dílem k tolik potřebné osvětě o této nepostradatelné profesi.

Dílejší části disertační práce byly proto v průběhu doktorského studia prezentovány prostřednictvím publikovaných článků, prezentacemi na mezinárodních konferencích a diskusemi s odborníky sociální práce a sociální politiky. Záměrem autorky práce je získané výsledky a závěry disertace dále publikovat a prezentovat.

Právě důležitost a potřebnost profese a s tím spojená osvěta významu této profese je v současné chvíli primární pro možnou komplexní diskusi k novele zákona o sociálních službách a ke vzniku profesního zákona o sociálních pracovnících a pracovnících v sociálních službách a ke vzniku profesní komory.

Přehled publikační a odborné činnosti

1) Publikační činnost

- MONSCHIZADEH-TEHRANY, Lenka a Eva DRAGOMIRECKÁ, 2022. Dotazník pro měření zátěže u formálních pečujících PCTB: první zkušenosti s českou verzí, *Časopis Sociální práce/Sociálna práca*[online], 2022(6). ISSN 1805-885X
- HOLASOVÁ, Lenka: Zpráva z konference Aktuální výzvy paliativní péče 2020. *Fórum sociální práce* [online], Special Issue (9), 62-65. ISSN 2336-6664
- ŠIBRAVOVÁ Jaroslava, Lenka JOSKOVÁ a Lenka HOLASOVÁ, 2021. Využití metody case managementu při řešení nepříznivé životní situace seniorů. *Fórum sociální práce* [online], Special Issue (9), 51-57. ISSN 2336-6664.
- HOLASOVÁ Lenka, 2020. Analýza měřících nástrojů mapujících zátěž formálních pečovatелů. *Fórum sociální práce* [online], 2(10), 9-19. ISSN 1804-3070

2) Pedagogická činnost

vyučující předmětu ASCK100138 Úvod do sociální gerontologie (2021)

vedoucí bakalářské práce:

- Nikola Nohová: Naplňování potřeb seniorů v odlehčovací pobytové službě (obor: Sociální práce, FF UK)
- Bc. Alexandra Pechačová: Vnímání kvality péče v domově pro seniory dle zaměstnanců a dle klientů (obor: Sociální práce, FF UK)

oponent bakalářské práce:

- Bc. Luboš Kubička: Adaptace seniorů na přechod z domácího prostředí do domova pro seniory (obor: Sociální práce, FF UK)
- Bc. Lucie Alterová: Proces přijímání a adaptace nových klientů v domově pro seniory (obor: Sociální práce, FF UK)
- Bc. Marek Pokorný: Péče o stárnoucí a umírající osoby s mentálním postižením v pobytových zařízeních (obor: Sociální práce, FF UK)
- Bc. Nikola Morkusová: Potřeby seniorů s diagnostikovanou demencí z pohledu pracovníků v Domově se zvláštním režimem (obor: Sociální práce, FF UK)

oponent diplomové práce:

- Bc. Markéta Oberreiterová: Možnosti institucionální a neinstitutonální péče o osoby s Parkinsonovou nemocí v produktivním věku (obor: Sociální práce, FF UK)
- Mgr. Barbora Hlavičková: Syndrom demence u klientů jako specifický fenomén v řízení pracovníků v přímé péči, v terénní asistenční službě. (obor: Řízení a supervize v sociálních a zdravotnických organizacích, FHS UK)
- Mgr. Bedřiška Kotmelová: Měření výkonu v sociálních službách (obor: Řízení a supervize v sociálních a zdravotnických organizacích, FHS UK)
- Mgr. Lucie Lebedová: Využití expresivních přístupů v sociální práci se seniory (obor: Sociální práce, FF UK)

3) Získané granty

Evropský fond pro regionální rozvoj – projekt „Kreativita a adaptabilita jako podmínky úspěchu Evropy ve vzájemně propojeném světě“ (č. CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734)

Program „Specifický vysokoškolský výzkum“: 2021–2022 (260556) Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

4) Účast na konferenci

Přednáška „*Measuring workload of formal caregivers in homes for elderly*“ na konferenci Geriatrics, Gerontology and Elderly Care (Berlin: 3.9.-4.9.2019)

5) Další odborné činnosti

Editor specializovaného čísla časopisu Fórum sociální práce s názvem „*Kontexty transformace sociální a zdravotní péče*“ pod odborným vedením PhDr. Evy Dragomirecké, Ph.D.

Použitá literatura

- AUER, Stefanie, Elmar GRAESSEL, Carmen VIERECKL et al., 2015. Professional Care Team Burden (PCTB) Scale – Reliability, Validity and Factor Analysis. *Health and Quality of Life Outcomes* [online]. 13(1), 17 [cit. 2019-11-03]. ISSN 1477-7525. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/s12955-014-0199-8>
- AUER, Stefanie, Elisabeth LINSMAYER a Anna BERÁNKOVÁ, 2017. DEMDATA: The Austrian-Czech Institutional Long Term Care Project – Design and Protocol of a Two-Centre Cross Sectional Study. *BioMed Central (BMC) Health Services Research* [online]. 17(1), 296 [cit. 2021-07-16]. ISSN 1472-6963. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/s12913-017-2244-x>
- BRUŠTÍKOVÁ, Radka, 2017. *Měřicí nástroje zátěže pečovatele*. Bakalářská práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Fakulta zdravotnických věd. Vedoucí práce Jana KONEČNÁ.
- BURŠÍKOVÁ BRABCOVÁ, Dana a Jiří KOHOUT, 2018. Psychometrické ověření české verze škály vnímaného stresu. *E-psychologie* [online]. 12(1), 37–52 [cit. 2022-12-03]. Dostupné z: http://e-psycholog.eu/pdf/bursikova-brabcova_kohout.pdf
- COHEN, Sheldon, Tom KAMARCK a Robin MERMELSTEIN, 1983. A Global Measure of Perceived Stress. *Journal of Health and Social Behavior* [online]. 24(4), 396–466 [cit. 2023-01-17]. ISSN 0022-1465. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/6668417>
- COHEN, Sheldon a Gail WILLIAMSON, 1988. Perceived Stress in a Probability Sample of the United States. *The Social Psychology of Health* [online]. 13, 31–67 [cit. 2023-01-23]. ISBN 978-08-039-3162-x. Dostupné z: <https://doi.org/psycinfo/1988-98838-002>
- CZUBA, Karol, 2015. *Understanding formal caregivers and work stress An interpretive description study*. Diplomová práce. Auckland: Auckland University of Technology. Vedoucí práce Nicola M. KAYES [cit. 2019-11-03]. Dostupné z: <https://openrepository.aut.ac.nz/server/api/core/bitstreams/ba1bb670-c1c3-42bc-8d28-aa5e1ff887a2/content>
- ČSÚ, 2018. *Projekce obyvatelstva České republiky 2018-2100* [online]. Český statistický úřad. [cit. 2023-01-09]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/umrtnostni_tabulky
- DVOŘÁKOVÁ, Martina, 2022. *Jak zlepšit podmínky pro výkon pečovatelské profese v pobytových zařízeních* [online]. Jiskříme [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: https://www.jiskrime.cz/wp-content/uploads/2022/10/Mila_pecovatele22_zprava_FINAL.pdf
- FIGALOVÁ, Nikol, 2019. *Překlad a psychometrické vlastnosti české verze Škály vnímaného stresu*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Miroslav CHARVÁT.

GITLIN, Laura N. a Nancy A. HODGSON, 2018. *Better Living With Dementia*. Cambridge: Academic Press. ISBN 978-01-281-1928-0.

HAVRDOVÁ, Zuzana a Iva ŠOLCOVÁ, 2012. The Relationship Between Workplace Civility Level and the Experience of Burnout Syndrome Among Helping Professionals. In: OLISAH, V. (ed.) *Essential Notes in Psychiatry* [online]. InTech, 2012. s. 13–36 [cit. 2023-04-26]. ISBN 978-953-51-0574-9. Dostupné z: <https://doi.org/10.5772/37548>

HEBÁK, Petr, Jiří HUSTOPECKÝ, Eva JAROŠOVÁ a Iva MALÁ, 2005. *Vícerozměrné statistické metody*. Praha: Informatorium. ISBN 80-7333-025-3.

HENDL, Jan, Petr HANZLÍK a Martin MOLDAN, 2022. *Příklady matematiky, logiky a statistiky pro sociologii a ostatní společenské vědy v příkladech*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-4869-9.

HLADKÝ, Aleš a Zdeňka ŽIDKOVÁ, 1999. *Metody hodnocení psychosociální pracovní zátěže: metodická příručka*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-718-4890-5.

HOLASOVÁ, Lenka, 2019. *Mapování zátěže u pracovníků v sociálních službách v domovech pro seniory*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Katedra řízení a supervize v soc. a zdrav. organizacích. Vedoucí práce Ingrid ŠTEGMANNOVÁ

HOLASOVÁ, Lenka, 2020. Analýza měřicích nástrojů mapujících zátěž formálních pečovatелů. *Fórum sociální práce* [online]. 2, 9–19 [cit. 2021-07-16]. ISSN 2336-6664. Dostupné z:

https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/123714/Lenka_Holasova_9-19.pdf

JEŘÁBEK, Hynek, 2009. Rodinná péče o seniory jako „práce z lásky“: nové argumenty. *Sociologický časopis* [online]. 45(2), 243–265 [cit. 2023-04-02]. ISSN 0038-0288. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/41132709>

KALANLAR, Bilge a Nilgün KURU ALICI, 2020. Professional Care Team Burden Scale: Cross-Cultural Adaptation and Psychometric Properties of the Turkish Version. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* [online]. 34(4), 971–978 [cit. 2021-04-02]. ISSN 0283-9318. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/scs.12805>

KLEINMAN, Leah, Lori FRANK, Gabrielle CIESLA, Marcia RUPNOW et al., 2004. Psychometric Performance of an Assessment Scale for Strain in Nursing Care: The M-NCAS. *Health and Quality of Life Outcomes* [online]. 2(1), 1–10 [cit. 2023-01-18]. ISSN 1477-7525. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/1477-7525-2-62>

KURUCOVÁ, Radka, 2016. *Zátěž pečovatele*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5707-0.

LAZARUS, Richard S. a Susan FOLKMAN, 1984. *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer. ISBN 08-261-4190-0.

LEITER, Michael P. a Christina MASLACH, 2003. Areas Of Worklife: A Structured Approach to Organizational Predictors of Job Burnout. In: PERREWE, P.L. a GANSTER, D.C. (ed.) *Emotional and Physiological Processes and Positive Intervention Strategies*

(*Research in Occupational Stress and Well Being, Vol. 3*) [online], Bingley: Emerald Group. s. 91–134 [cit. 2019-11-23]. ISBN 978-07-623-1057-9. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/S1479-3555\(03\)03003-8](https://doi.org/10.1016/S1479-3555(03)03003-8)

MAREŠ, Petr, Ladislav RABUŠIC a Petr SOUKUP, 2015. *Analýza sociálněvědních dat (nejen) v SPSS*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6362-4.

MIYAMOTO, Yuki, Hisateru TACHIMORI a Hiroto ITO, 2010. Formal Caregiver Burden in Dementia: Impact of Behavioral and Psychological Symptoms of Dementia and Activities of Daily Living. *Geriatric Nursing* [online]. 31(4), 246–253 [cit. 2021-04-03]. ISSN 0197-4572. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.gerinurse.2010.01.002>

MLČÁK, Zdeněk, 2005. *Psychologie zdraví a nemoci*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 80–7368-035–1.

NOVÁKOVÁ, Radana, 2008. *Pečovatelsví I*. Praha: Triton. ISBN 978-80-7387-085-0.

SIGMUND, Martin, Jana KVINTOVÁ a Michal ŠAFÁŘ, 2014. *Vybrané kapitoly z manažerské psychologie*. Olomouc: Vydavatelství UP. ISBN 978-80-244-4372.

ŠTEGMANNOVÁ, Ingrid, Zuzana HAVRDOVÁ a Jiří ŠAFR, 2013. Determinanty jednotlivých typů komunikace pracovníků v pobytových zařízeních pro seniory. *Kontakt* [online]. 4, 413–421 [cit. 2023-01-24]. ISSN 1212-4117. Dostupné z: <https://doi.org/10.32725/kont.2013.049>

ZIMMERMAN, Sheryl, Christianna S. WILLIAMS, Peter S. REED et al., 2005. Attitudes, Stress, and Satisfaction of Staff Who Care for Residents with Dementia. *The Gerontologist* [online]. 45(S1), 96–105 [cit. 2021-06-27]. ISSN 0016-9013. Dostupné z: https://doi.org/10.1093/geront/45.suppl_1.96